

Herrnhutismen i Herrnhut och i norra Skåne

DEL 1

Hur var då läget i Sverige före Rosenius och Scotts tid? Det visar sig att det rörde på sig även dessförinnan – under konventikelplakatets tid. Det gäller tydligt Göingebygden i söder som tidigt fick besök av missionärer utsända från tyska Herrnhut. Med början i 1400-talets Johan Hus för Börje Karlsson oss med på en andlig resa genom århundradena som tar oss från Prag via Herrnhut ända till norra Skåne och utgjort bakgrund för den väckelse som senare givit upphov till ELM:s missionsföreningar.

UNDER 1850-TALET svepte den nyevangeliska väckelsen med full kraft fram på många platser i vårt land. Inte minst gäller det norra Skåne, där Evangelisk Luthersk Mission (ELM) har sina starkaste fästen. Vad finns det då för orsaker till att folkväckelsen växte sig så stark just i dessa trakter?

En mycket viktig orsak ska behandlas i denna artikel. Det gäller den mission som herrnhutismen bedrev i dessa områden.¹

I slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet organiserade herrnhutiska missionärer här en intensiv predikoverksamhet, som bar rik frukt. Det är denna verksamhet som på många platser ligger som grund för den evangeliska väckelsen, som tar fart på allvar några årtionden senare. Det är inte minst i den herrnhutiska rörelsen som ELM-folk i dessa trakter har att söka sina andliga rötter.

Men låt oss börja från början. Och här löper de andliga rottrådarna långt bakåt i tiden. Vi

måste förflytta oss ända till Prag på 1400-talet.

Där fanns vid den tiden en reformator vid namn Johan Hus (ca 1371–1415). Han var på många sätt en föregångare till Luther. Han ville reformera den katolska kyrkan och angrep bl.a. avlatshandeln. Men det kom en bannbulla mot honom och vid ett kyrkomöte i Konstanz 1415 dömdes han till döden och brändes på bål.

Men Hus hade många anhängare. Det växte i Böhmen-Mähren (ungefär nuvarande Tjeckien och Slovakien) fram en s.k. *brödraunitet*, som även brukar kallas *de böhmiska bröderna*. Denna brödraunitet bildades den 1 mars 1457.

På olika håll uppstår det efter hand fromma kretsar utanför kyrkans ram med kringvandrande lekmannapredikanter, på samma sätt som det förekommit inom ELM sen mitten av 1800-talet.

De böhmiska bröderna blev under olika perioder utsatta för svåra förföljelser för sin tro. Till sist blev de tvungna att fly till Preussen och Polen. 1621 kom en sista förföljelsevåg, och de allra flesta bröderna och deras familjer gick då i landsflykt.

Bara en liten spillra av dessa bröder fanns kvar 1720, då en landsman som var pietist och lekmannapredikant kom till dem från Tyskland. Hans namn var Christian David (1690–1751). Han var snickare till yrket.

Han övertalade de böhmiska bröderna att

följa honom. I juni 1722 kom denna lilla folkspillra på elva personer till Herrnhut. Platsen ligger strax innanför den tyska gränsen, ca 20 mil sydost om Berlin, nära Dresden.

Dessa människor fick bo på slutningen av ett litet berg, Hutberget, som tillhörde godset Berthelsdorf i Sachsen. Ägare till godset var greve Nikolaus Ludwig von Zinzendorf och han gav alltså tillstånd till flyktingarna att slå sig ner på denna plats.

Där byggde de några enkla hyddor och etablerade sig. De kallade sitt nya hem för Herrnhut – dels därför att det var beläget på berget Hut, dels därför att de ville stå under Herrrens beskydd (*unter des Herrn Hut*) och på vakt för Herren (*auf des Herrn Hut*).

”Detta
gjorde jag
för dig.
Vad gör du
för mig?”

HEM VAR GREVE ZINZENDORF?

Först några ord om greve Zinzendorf. Han var född 1700 i Dresden och han var alltså inte mer än 22 år när flyktingarna kom till Herrnhut. Hans far dog kort efter hans födelse och han fick därefter en god uppfostran i pietistisk anda hos sin mormor på slottet Grosshennersdorf. Tio år gammal sändes han till Halle, där han fick undervisning av A.H. Francke, en av banbrytarna för pietismen i Tyskland. Han studerade juridik i Wittenberg och tjänstgjorde som regeringsråd i Dresden under åren 1721–1727.

Han gjorde år 1719 en studieresa och stannade då till i Düsseldorf. Där fick han se en berömd målning av Domenico Feti som föreställer den korsfäste Kristus. Under bilden står orden: ”Detta gjorde jag för dig. Vad gör du för mig?”

Han blir så gripen av det han ser och läser att hans liv från och med den dagen får en annan inriktning. Han viger sitt liv i tjänst för Kristus.

Av sin mormor hade han köpt godset Berthelsdorf i Sachsen 1722, och hit kom alltså flyktingarna samma år. De fick här ett hem och en fristad av greve Zinzendorf.

År 1723 hämtade Christian David ytterligare 18 personer från samma trakt i Mähren, som de tidigare flyktingarna kom ifrån. Till Herrnhut strömmade nu flyktingar även från andra håll i mellersta Europa, där man led förföljelse för sin tro.

Det lilla samhället växte mer och mer. Men utan problem var det inte. Det var inte lätt för människor från olika bakgrund och med olika trosupplevelser att samsas och samarbeta på ett och samma ställe. Det uppstod tvister och ovänskap. T.o.m. ledaren Christian David kände sig modlös och besviken på utvecklingen.

Då ingrep Zinzendorf. Han lämnade sina uppdrag som jurist i Dresden och flyttade hem till godset Berthelsdorf och tog över ledningen i Herrnhut. Här fanns nu omkring 300 flyktingar, som bodde i 34 hus. Här grundade Zinzendorf sin brödrakyrka, som han kallade den.

Nu följer en tid av andlig nyfödelse. En kraftig väckelse bryter ut. Man försonas och ber varandra om förlåtelse.

Kulmen nåddes vid ett möte den 10 augusti 1727 ute i det fria. Man upplevde en stor andlig kraft. Mötet pågick till midnatt ”under bön och sång och många tårar”.

Den 13 augusti samlades man i kyrkan i Berthelsdorf till nattvard och upplevde en Andens utgjutelse, som beskrivs som något liknande det som hände den första pingstdagen. Den evangeliska brödraförsamlingen räknar den dagen som sin andliga födelsedag.

Det som skedde har Zinzendorf uttryckt i sin berömda psalm nr 58 i Svenska kyrkans psalmbok, där det heter i den tredje versen:

*Kristus, du som fört oss samman
i en helig syskonrund,
låt i oss den belga flammans
brinna till vår sista stund.
Låt din kärlek ständigt verka
i vårt liv och sätta spår,*

*så att världen klart kan märka:
vi är dina, du är vår.*

Församlingen i Herrnhut växte snabbt och stabiliserades efter hand. Zinzendorf hade blivit biskop i den kyrka han själv bildat. Hans mål var att samla alla Kristustroende i en inre gemenskap, som var oberoende av konfessionella och nationella skrankor. Han kallar detta ett "överkyrkoideal".

Men han ville också vara trogen den lutherska bekännelsen. Det är därför inte tal om kyrkosplittring. Herrnhutismen blev en andlig livsrörelse, som ville verka för förnyelse av de protestantiska kyrkor som redan fanns.

I förkunnelsen betonar man starkt den andra trosartikeln med tonvikt på "blodet och såren". Att vila i såren är att vila vid vad Kristus har gjort för oss.

När en människa får syn på vad hon äger i Kristus väcker det en kärlek till honom och föder lovsång i hjärtat. Man vill föra det glada budskapet vidare.

Zinzendorf har själv karakteriserat herrnhutismen som "hjärtats religion". Mycket av det som kännetecknar denna rörelse kan säkert tillämpas på den kristendomstyp som har präglat den lågkyrkliga väckelsetraditionen.

Motgångar saknades inte för Zinzendorf. Sällningstider kom med inre motsättningar kring olika trosfrågor. Brödrakyrkan drabbades även av svåra förföljelsetider, som ledde till att Zinzendorf blev förvisad från Sachsen 1736. Hans hustru fick ta över ledningen av församlingen.

Zinzendorf gav sig då ut på resor i missionerande syfte. Han grundade filialer till Herrnhut på olika platser i många länder. Men år 1749 kunde han återvända till Herrnhut och han verkade där till sin död 1760.

Herrnhutismens idéer spred sig mycket snabbt. Man var tidigt ute med mission i andra länder och är föregångare på detta område.

Redan 1732 reste två missionärer ut till den västindiska ön St. Tomas, och de följande åren sändes missionärer ut till olika världsdelar. Under de tjugo följande åren sändes fler missionärer ut från Herrnhut än som hade lämnat Europa under de närmast föregående 200 åren.

HERRNHUT I DAG

Det är en stor upplevelse att komma till Herrnhut i dag. Denna plats är fortfarande centrum för alla de brödraförsamlingar som finns på olika håll ute i världen.

De många byggnader som hör till brödraförsamlingen utgör en hel stadsdel i staden Herrnhut. Kyrkan där är prototypen för alla brödrakyrkor i hela världen. Allt är i vitt, vita väggar och bänkar, enkelt men vackert. Inget altare finns, ingen predikostol, bara ett bord på långsidan, där mötesledaren sitter tillsammans med de äldste i församlingen.

Ritualen vid gudstjänsterna är enkel med mycket sång och bibelläsning. Nattvarden delas ut i bänkarna.

En sak som herrnhutismen är särskilt känd för är utgivningen av *Dagens lösen*. Det är en liten kalender med bibelord för varje dag under året. Den boken har getts ut varje år ända sen 1731, och det är en omfattande verksamhet man fortfarande bedriver på detta sätt i Herrnhut. Boken publiceras varje år på över 50 olika språk. På svenska kom boken ut första gången 1880.²

När det gäller omfattningen av herrnhutismens verksamhet i dag, så kan här nämnas att man arbetar inom 19 provinser i olika delar av världen. Antalet medlemmar är ca 600 000.

Den största upplevelsen för den som besöker Herrnhut är säkert att vandra uppför Hutberget, som inte är något berg utan en hög kulle. På sluttningen ligger alla församlingsmedlemmar som dött sen 1727 begravda. Här finns över 6 000 gravar, och här upplever besökaren en särskild stillhet och frid.

*På 1760-talet började man att från Herrnhut
sända missionärer till Sverige.
De kallades diasporaarbetare,
dvs. arbetare ute i förskingringen.
De kallades ibland för emissarier.
Av folk i allmänhet kallades de kamrerer.*

Varje person har en gravsten med namn och födelse- och dödstal. Varje gravsten har sitt nummer, och alla ligger begravda i den ordning de dött. Vid ingången ligger grav nr 1 med grundaren av församlingen, Christian Davids sten. Gravarna ligger i långa rader, tätt intill varandra.

Män och kvinnor ligger skilda åt: systrarna i öster, bröderna i väster. Här finns inga familjegravar – med ett undantag: Zinzendorf och hans familj ligger för sig själva i större gravmonument i ett avdelat område mellan bröderna och systrarna.

Vid gravarna finns inga planteringar. Herrnhutarnas kyrkogårdar kallas Guds åker, en fin benämning på en kyrkogård.

Uppe på toppen av det lilla Hutberget har man en vidunderlig utsikt över staden och man kan se in i såväl Polen som Tjeckien. Man kan även se Zinzendorfs slott Berthelsdorf.

HERRNHUTISMEN KOMMER TILL SVERIGE

Till Sverige spred sig herrnhutismen snabbt. Redan på 1730-talet nåddes Sydsverige av herrnhutismens budskap. 1735 besökte greve Zinzendorf Malmö. Han kom då från Danmark, där han tack vare släktskap med danska drottningens mor kommit i förbindelse med

danska hovet. Redan 1731 hade han varit med vid Christian VI:s kröning.

I Malmö sammanträffade han med en av de pietistiska ledarna, Peter Murbäck. Han besökte även den ledande kyrkomannen i Sydsverige, Andreas Rydelius i Lund. Grevens avsikt var att lägga en grund för den herrnhutiska rörelsen i Sydsverige. Han nådde dock inte den omedelbara framgång som han hoppats.

Vi hade i vårt land vid denna tid goda kontakter söderut mot kontinenten. Många präster hade studerat nere i Tyskland, och genom dessa spreds herrnhutismens idéer till olika församlingar.

Men vad fanns det då för förbindelser mellan Herrnhut och norra Skåne vid denna tid? Jo, det fanns mycket täta kontakter.

Som nämnts satsade herrnhutarna på mission, och Sverige blev för dem ett viktigt missionsland. På 1760-talet började man att från Herrnhut sända missionärer till Sverige. De kallades *diasporaarbetare*, dvs. arbetare ute i förskingringen. De kallades ibland för *emissarier*. Av folk i allmänhet kallades de *kamrerer*.

Vi har flera kyrkohistoriska forskare som ägnat stor möda åt att kartlägga dessa missionärers verksamhet, inte minst i norra Skåne. Professor Ernst Newman ägnade sig särskilt åt

de nordskånska väckelserörelserna. I början av 1920-talet åkte han runt i området och intervjuede folk och försökte få reda på så mycket som möjligt av äldre personer om vad de kände till om herrnhutarnas missionsarbete i dessa trakter.

Professor Hilding Pleijel har skrivit en bok om herrnhutismen i Sydsverige, och vidare kan nämnas Nils Jakobssons intensiva forskningsarbete nere i arkiven i Herrnhut i början av 1900-talet.

Diasporaarbetarnas uppgift var att predika Guds ord och att utöva själavård bland de herrnhutiska grupper som efter hand bildades på olika platser. Samtidigt kom de att utgöra en viktig förbindelselänk mellan diasporan och moderförsamlingen i Herrnhut.

De missionärer som sändes till Sverige var ofta födda i vårt land men vissa kom även från andra länder. De var utbildade för sin uppgift i Herrnhut och utsända därifrån.

Många av dessa diasporaarbetare tog sig alltså med hjälp av olika färdmedel från Herrnhut hit upp. Man kan tänka på vilka uppoffringar dessa missionärer var beredda att göra för att vi här uppe i Norden skulle nås av evangelium.

De missionärer som kom från andra länder fick först lära sig svenska språket. De missionärer som var födda i Sverige var tvungna att lära sig tyska språket för att kunna hålla regelbunden kontakt med ledningen i Herrnhut.

Diasporaarbetarna var skyldiga att lämna skriftliga rapporter till Herrnhut om sin verksamhet i vårt land. De fick ange vilka platser de hade besökt och hur många som hade kommit till tro på varje plats osv. Än i dag kan man i arkivet i Herrnhut ta del av dessa rapporter och läsa om missionärernas resor i norra Skåne.

Börje Karlsson
Fil. kand., Kyrkhult

Artikelns fortsättning om herrnhutismens närmare påverkan på trakterna i norra Skåne räknar vi med att kunna publicera i nästa nummer av *Begrunda* (nr 1-2013). Hela artikeln kommer dock att finnas tillgänglig på nätet, www.tilliv.se, fr.om. november 2012.

-
- 1 *Herrnhutismen* är namnet på en luthersk väckelserörelse som uppstod på 1720-talet i nuvarande staden Herrnhut i tyska delstaten Sachsen. Rörelsen grundades av greve Nikolaus Ludwig von Zinzendorf, som vid den tiden bodde på ett gods i närheten av staden. Ett viktigt kännetecken på herrnhutismen var att man tidigt inriktade sig på missionsverksamhet i Europa och i andra världsdelar. Till Sverige kom denna väckelserörelse tidigt. Den fick sitt genombrott på 1740-talet och kom att på flera sätt påverka den stora folkväckelsen på 1800-talet. Bland präster som tillhört rörelsen kan nämnas Anders Karl Rutström. Två herrnhutiska sångböcker gavs ut: Sions sånger 1743 och Sions nya sånger 1778. Senaste upplagan av Sions nya sånger gavs ut på BV-Förlag 1923. Anhängare till herrnhutismen kallas ofta för herrnhutare.
  - 2 Som en kuriositet kan nämnas att *adventsstjärnan* har sitt ursprung i Herrnhut. Den 24-uddiga stjärnan av hoplimmade pappersstrutar tillverkas här i massor i olika färger och säljs över hela världen. Den började tillverkas redan på 1880-talet av missionärsbarn som bodde i en internatskola i Herrnhut.

LITTERATUR

- Hilleskog, Gunnar, *Släktkrönika* (otryckt)
Hulthén, Per, *Om vägen kunde berättas. Kyrkohistoriska studier*, Stockholm 1956
Jakobsson, Nils, *Den svenska herrnhutismens uppkomst*, Uppsala 1909
Johnsson, Pehr, "Baggagården" ur *BV:s Julkalender 1941*
Newman, Ernst, *Nordskånska väckelserörelser*, Lund 1925
Nilsson, Artur, "Guds nåd varar" ur *BV:s Julkalender 1952*
Pleijel, Hilding, *Herrnhutismen i Sydsverige*, Lund 1925
Rønnow, *Brødramenigbeden – en levande tradition*, Christiansfeld 1980
Strödda drag ur N.Ö. Skånes missionsförenings historia, Kristianstad 1908